

УДК 81`2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-52>

**ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
КОНЦЕПТУ СТРАХ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ С. КОЛЛІНЗ «ГОЛОДНІ ІГРИ:
БАЛАДА ПРО СПІВОЧИХ ПТАШОК І ЗМІЙ»)**

**LINGUICOGNITIVE FEATURES OF THE REPRESENTATION
OF THE CONCEPT OF FEAR IN THE UKRAINIAN LANGUAGE
WORLDVIEW (BASED ON THE NOVEL BY S. COLLINS
“THE HUNGER GAMES: A BALLAD OF SINGING BIRDS
AND SNAKES”)**

Шкута О. Г.,

orcid.org/0000-0002-2582-0924

*викладач кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті здійснено всебічний аналіз лінгвокогнітивних особливостей репрезентації концепту СТРАХ в українській мовній картині світу на матеріалі перекладу роману Сюзанни Коллінз «Голодні ігри: Балада про співочих пташок і змій». Концепт СТРАХ розглядається як багатовимірною ментально-мовною структурою, у якій поєднано когнітивний, емоційний та культурний компоненти, що відображають своєрідність українського світосприйняття, ціннісних орієнтирів і колективного досвіду. Застосування когнітивно-семантичного та контекстуального методів дало змогу виявити систему мовних засобів, за допомогою яких у перекладі вербалізується емоція страху, визначити її метафоричні моделі, образні схеми та культурні маркери, що впливають на формування концептуальної структури.

Особлива увага приділяється аналізу того, як страх проявляється в художньому дискурсі на різних мовних рівнях – лексичному, фразеологічному, синтаксичному й стилістичному. Показано, що засоби вираження емоції страху в перекладі не лише передають психологічний стан персонажів, а й виконують функцію інтерпретації соціальних і морально-етичних аспектів буття. Страх у творі постає як універсальний і водночас культурно зумовлений феномен, який структурує взаємини між персонажами, формує їхню поведінку, мотивує дії та впливає на розвиток сюжету.

Доведено, що в українському перекладі роману емоційний концепт СТРАХ набуває додаткових смислових відтінків: він репрезентується не лише як інстинктивна реакція на небезпеку, але й як потужний інструмент влади, контролю, самопізнання та морального вибору. Такий підхід дозволяє простежити, яким чином переклад художнього тексту відображає специфіку української мовної картини світу, її емоційно-ціннісну наповненість і когнітивну глибину.

Ключові слова: концепт, страх, мовна картина світу, когнітивна лінгвістика, переклад, художній дискурс, Сюзанна Коллінз.

The article provides a comprehensive analysis of the linguo-cognitive features of representing the concept of FEAR in the Ukrainian linguistic worldview, based on the Ukrainian translation of Suzanne Collins’s novel “The Hunger Games: The Ballad of Songbirds and Snakes.” The concept of FEAR is examined as a multidimensional mental and linguistic construct that integrates cognitive, emotional, and cultural components, reflecting the uniqueness of Ukrainian perception of the world, value orientations, and collective experience. The application of cognitive-semantic and contextual analysis methods made it possible to identify the system of linguistic means through which the emotion of fear is verbalized in translation, as well as to determine its metaphorical models, figurative schemes, and cultural markers influencing the formation of its conceptual structure.

Special attention is given to how fear is represented in artistic discourse at different linguistic levels – lexical, phraseological, syntactic, and stylistic. The study demonstrates that the linguistic means used to express fear in translation not only convey the psychological state of the characters but also interpret social, moral, and ethical aspects of human existence. In the novel, fear emerges as both a universal and culturally determined phenomenon that structures interpersonal relationships, shapes character behavior, motivates actions, and drives the narrative development.

It is proven that in the Ukrainian translation of the novel, the emotional concept of FEAR acquires additional semantic nuances: it is represented not only as an instinctive reaction to danger but also as a powerful tool of power, control, self-awareness, and moral choice. This approach allows tracing how the translation of a literary text reflects the specificity of the Ukrainian linguistic worldview, its emotional and value-based content, and cognitive depth.

Key words: concept, fear, linguistic worldview, cognitive linguistics, translation, literary discourse, Suzanne Collins.

Постановка проблеми. Сучасна когнітивна лінгвістика приділяє значну увагу вивченню мовних засобів репрезентації людських емоцій, оскільки вони становлять важливий компонент національної мовної картини світу. Емоційні концепти, зокрема концепт СТРАХ, виконують центральну роль у структуруванні як індивідуального, так і колективного досвіду, впливаючи на світогляд, поведінкові моделі та систему культурних цінностей. Хоч концепт СТРАХ має універсальний характер, його мовне відображення, семантичні межі та символічна насиченість суттєво варіюють у залежності від культурного та соціального контексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження у галузі когнітивної лінгвістики та емоційної семантики демонструють посилення наукового інтересу до проблеми мовної репрезентації емоційних концептів, зокрема концепту СТРАХ, у контексті різних національних картин світу. У працях Н.О. Михальчук і С.А. Бігунової [1], Л.І. Орехової та О.К. Чаєнкової [2] проведено порівняльний аналіз фразеологічних одиниць, що вербалізують страх в англійській і українській мовах, визначено характерні метафоричні моделі та культурно зумовлені маркери цього емоційного стану. Дослідження О.М. Кравець [3] і О.К. Романчук [4] зосереджуються на когнітивно-семантичних механізмах метафоризації у художньому дискурсі, що дає змогу розглядати страх як складну ментальну категорію, тісно пов'язану з національним типом світосприйняття. Водночас у працях С. Юхан [5] та Л.З. Загородньої [6] розвиток когнітивного й психолінгвістичного підходів до перекладу інтерпретується як процес реконцептуалізації смислів і відтворення емоційного досвіду в межах іншої культурно-мовної системи.

Попри значний науковий доробок у галузях когнітивної лінгвістики, теорії метафори та перекладознавства, комплексні дослідження, що інтегрують аналіз концепту СТРАХ із вивченням його вербалізації в українському перекладі художніх творів, досі залишаються поодинокими. Необхідність подальшого опрацювання цієї проблеми зумовлена потребою глибшого розуміння того, яким чином емоційний концепт СТРАХ відтворюється у перекладі, які когнітивні механізми сприяють його реконструкції та як українська мовна картина світу впливає на інтерпретацію цього емоційного феномена. Звернення до роману Сюзанни Коллінз «Голодні ігри: Балада про співочих пташок і змії» у перекладацькому аспекті дає змогу виявити культурно-специфічні риси української мовної свідомості, а також уточнити лінгвокогнітивні закономірності репрезентації страху в художньому дискурсі.

Метою роботи є визначення лінгвокогнітивних особливостей репрезентації концепту СТРАХ в українській мовній картині світу на матеріалі роману Сюзанни Коллінз «Голодні ігри: Балада про співочих пташок і змії».

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття концепту займає центральне місце в когнітивній лінгвістиці, будучи ключовою одиницею аналізу когнітивних та ментальних процесів людини. Концепт визначається як оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону та концептуальної системи людини, що підкреслює його функціональну багатовимірність у пізнавальній діяльності [7, с. 23]. У лінгвокультурному аспекті концепт репрезентує «згусток

культури в свідомості», інтегруючи знання, емоційні реакції та ціннісні оцінки, і тим самим забезпечуючи взаємодію когнітивного та культурного вимірів мовної картини світу [8, с. 107].

Емоційні концепти, зокрема концепт СТРАХ, посідають особливе місце в системі когнітивних утворень, оскільки вони не лише відображають інтелектуальний досвід людини, а й формують її афективну сферу [9, с. 9]. Емоції мають метафоричну природу, тобто осмислюються крізь призму образних схем, що ґрунтуються на тілесному й культурному досвіді. Таким чином, концепт СТРАХ поєднує у своїй структурі фізіологічні, психологічні та культурні складники емоційного досвіду [10, с. 110].

У межах української мовної картини світу концепт СТРАХ має глибоку історико-культурну традицію відображення в усній народній творчості, пареміологічному фонді та фразеологічних одиницях. Ці мовні одиниці репрезентують наївну концептуалізацію страху як деструктивної сили, що здатна паралізувати волю індивіда, зумовлюючи його втечу або підпорядкування. У межах сучасної когнітивної парадигми страх інтерпретується як складна ментальна структура, що відображає взаємодію когнітивних схем (зокрема «небезпека», «загроза», «реакція») та культурних моделей («випробування», «покарання», «очищення») [11, с. 11].

У працях Н.М. Попової, Л.В. Федорюк та інших дослідників зазначається, що емоційні концепти характеризуються багаторівневою структурою, яка охоплює:

- *поняттєвий рівень*, що відображає узагальнене знання про відповідне явище;
- *образний рівень*, який включає ментальні картини та метафоричні уявлення;
- *ціннісний рівень*, пов'язаний із культурною оцінкою відповідної емоції [12].

Таким чином, аналіз концепту СТРАХ має враховувати не лише мовні засоби його вербалізації, а й глибинні когнітивні механізми, які визначають особливості його концептуалізації.

Мовна картина світу (МКС) посідає одне з центральних місць у сучасній когнітивній лінгвістиці. МКС – це «сукупність уявлень про світ, зафіксованих у мові певного народу». Мова виконує не лише репрезентативну функцію, відображаючи об'єктивну дійсність, але й активно бере участь у її конструюванні, формуючи специфічну систему концептів, крізь призму яких індивід сприймає та осмислює навколишній світ [6, с. 68].

В українській лінгвістичній традиції мовна картина світу розглядається як когнітивно-культурний феномен, що акумулює національні цінності, колективну історичну пам'ять та емоційно-оцінні стереотипи. Одним із ключових складників МКС є емоційна концептосфера, у межах якої формується уявлення про базові людські емоції – радість, біль, гнів, страх тощо [2, с. 136].

У зазначеному контексті концепт СТРАХ постає як універсальне явище, що, однак, реалізується у специфічних мовних формах, зумовлених культурними нормами та соціальним досвідом спільноти. В українській мовній традиції страх часто набуває морально-оцінного забарвлення (пор. «боятися сорому», «боятися Бога»), що вказує на його етико-ментальний вимір. На відміну від англійської традиції, у якій страх здебільшого осмислюється як природний інстинкт самозбереження, в українській мовній картині світу ця емоція інтерпретується у ширшому – духовно-сакральному контексті [2, с. 138].

Когнітивні процеси, що лежать в основі репрезентації концепту СТРАХ, охоплюють низку взаємопов'язаних механізмів, серед яких:

- категоризація ситуацій загрози та небезпеки;
- схематизація типових реакцій індивіда (втеча, заціпеніння, підкорення);
- оцінка можливих наслідків переживання страху (покарання, очищення, смирення);
- метафоризація, що полягає у перенесенні тілесного досвіду в ментальну площину (страх як тінь, темрява, холод, отрута).

Отже, мовна картина світу постає не лише як засіб вербалізації емоційного досвіду страху, але й як простір його культурно зумовленого переосмислення через систему символів та метафоричних моделей.

Роман Сюзанни Коллінз «Балада про співочих пташок і змії» постає як складний соціально-психологічний наратив, у структурі якого страх функціонує як наскрізний мотив. У творі репрезентовано різні його модифікації – страх перед владою, смертю, втратою власної ідентичності. В українському перекладі В. Морозова семантична палітра цього мотиву розкривається через розгалужену систему лексико-стилістичних засобів, що охоплює як пряму номінацію, так і складні метафоричні конструкції.

Основними лексемами-вербалізаторами концепту СТРАХ в українському перекладі виступають: страх, боязнь, переляк, тривога, паніка, жах, тремтіння, холод, лякатися, тремтіти, боятися, здригнутися, похолонути. Зазначені одиниці формують когнітивне поле, семантичний центр якого становить реакція людини на небезпеку та процес її осмислення у свідомості суб'єкта.

e.g. A Peacekeeper opened the back door to the truck, and before anyone could climb out, the cage tipped and dumped them onto a slab of cold, damp cement [13, p. 42]. – Миротворець відчинив задні дверцята фургона, а тоді, перш ніж хтось устиг вилізти, клітка похилилася і викинула їх на плиту з холодного вологого цементу [14].

Аналіз тексту дав змогу виокремити кілька домінуючих метафоричних моделей репрезентації страху, характерних для українського перекладу.

1. СТРАХ – ЦЕ ХОЛОД / ТЕМРЯВА

e.g. *The thought of her huddled somewhere in the cold blackness of the arena, too petrified to close her eyes, made him ache* [13, p. 110]. – Боляче було їй думати, що вона зіщулилася десь у холодній чорноті арени, надто залякана, щоб заплющити очі [14].

Зазначена метафорична модель пов'язує емоційний стан страху з відчуттям холоду та темряви, що символізують втрату світла, тепла й життєвої енергії. Такий образ має архетипне підґрунтя і відсилає до традиційних народних уявлень про смерть, морок і небуття.

2. СТРАХ – ЦЕ ВЛАДА / ІНСТРУМЕНТ КОНТРОЛЮ

У романі страх постає як ефективний механізм соціального управління. Президент Сноу і Капітолій застосовують його як інструмент політичного впливу, що забезпечує підкорення та підтримання порядку через пригнічення волі громадян.

e.g. *If he could erase the rationing and the bombings, the hunger and the fear, and replace it with the rosy lives promised to them at birth, would he even recognize his friends* [13, p. 144]? – Чи впізнав би він узагалі друзів, якби зміг стерти ті пайки і бомби, замінивши їх тим безхмарним життям, яке їм обіцяли після народження [14]?

Ця метафорична модель виявляє глибинні паралелі з українською історичною пам'яттю, зокрема із досвідом тоталітарного минулого та колективним страхом перед владними структурами.

3. СТРАХ – ЦЕ ВИПРОБУВАННЯ / ОЧИЩЕННЯ

e.g. *She smoothed it out on her lap and began to reconstruct the terrors of his night, first lifting the bloodstained slit in the material on the sleeve* [13, p. 211]. – Тигріс розгладила її на колінах і почала відтворювати жахи його ночі, для початку продемонструвавши закривавлений розріз на рукаві [14].

У цьому контексті страх постає не лише як деструктивне почуття, а й як потенційне джерело самопізнання та духовного зростання. Він набуває функції внутрішнього каталізатора змін, що сприяє переосмисленню власних меж і цінностей. Такий підхід корелює з християнською концепцією “страху Божого”, яка інтерпретує страх не як жах чи підкорення, а як вияв благоговіння та смирення перед вищою силою.

4. СТРАХ – ЦЕ ХВОРОБА / ОТРУТА

e.g. *Coriolanus's lips parted to alert the others, but something held his tongue. What was it? Fear? Indifference? Uncertainty as to how Lucy Gray would react* [13, p. 294]? – Кориолан розтупив вуста, щоб сповістити інших, але чомусь притримав язика. Чому? Через страх? Байдушність? Невпевненість у можливій реакції Люсі Грей [14]?

Застосована метафора функціонує як модель психологічної інфекції – деструктивного процесу, типового для поетики сучасного художнього мислення.

З когнітивної перспективи страх у романі постає як ключовий механізм осмислення меж людяності. Він виконує структуроутворювальну функцію в досвіді персонажів, визначаючи специфіку їхнього сприйняття та моделі поведінки. В українському перекладі простежується прагнення відтворити не лише інтенсивність емоційного стану, а й морально-ціннісне ставлення до нього. На відміну від англomовного оригіналу, де емоційна дія подається переважно нейтрально, український текст підсилює експресивність через використання епітетів, фразеологізмів і семантичних повторів, що надає переживанню більшої інтенсивності та культурної забарвленості.

e.g. *Coriolanus suddenly felt wary. "Whereabouts [13, p. 2]?" – Кориолан раптом насторожився. Куди саме [14]?*

Thick trees, vines, and underbrush grew every which way. The disorder alone felt disturbing [13, p. 124]. – Товсті дерева, лози й підлісок росли повсюди. Саме це безладдя вже бентежило [14].

He staggered out a few yards, righted himself, and froze in horror [13, p. 42]. – Він похитуючись пройшов кілька ярдів, обтрусився і заціпенів од жаху [14].

Bizarrely, they seemed to embrace each other for a long moment, until Treach's eyes widened in horror [13, p. 249]. – Вони неначе чудернацьки обнялися на одну довгу мить, а тоді Трія нажахано вирячив очі [14].

Отже, феномен страху в перекладі постає як семіотичний медіатор між внутрішнім психоемоційним станом персонажа та культурно-ціннісною системою українського читача. Його мовна репрезентація інтегрує універсальні когнітивні моделі з національно маркованими образами, що у своїй взаємодії формують специфічну емоційну автентичність художнього тексту.

Порівняльний аналіз англomовного оригіналу та його українського перекладу дає змогу виявити особливості вербалізації концепту СТРАХ у межах української мовної картини світу. В англomовному тексті емоційний стан страху здебільшого виражається за допомогою простих дієслівних конструкцій, що забезпечує лаконічність вислову та водночас високу психологічну точність зображення переживань персонажа.

Український переклад, своєю чергою, характеризується використанням семантичного розширення та метафоризації, що сприяє підсиленню емоційного впливу тексту й узгоджується з поетикальними традиціями української літератури.

e.g. *When the doors closed behind him, his breath came out in a huff and he realized how afraid he'd been [13, p. 48]. – Коли за Кориоланом зачинилися двері, він видихнув і усвідомив, що сильно боявся [14].*

He buried his head in his hands, confused, angry, and most of all afraid. Afraid of Dr. Gaul. Afraid of the Capitol. Afraid of everything [13, p. 96]. – Кориолан опустил голову на руки, спантеличений, злий, а головне – наляканий. Він боявся докторки Гоул. Боявся Капітолію. Боявся всього [14].

If he could erase the rationing and the bombings, the hunger and the fear, and replace it with the rosy lives promised to them at birth, would he even recognize his friends [13, p. 144]? – Чи впізнав би він узагалі друзів, якби міг стерти ті пайки й бомби, голод і страх, замінивши їх тим безхмарним життям, яке їм обіцяли після народження [14]?

Висновки. Концепт СТРАХ у межах української мовної картини світу має багаторівневу когнітивно-семантичну структуру, що поєднує фізіологічні, психологічні та культурні компоненти.

У художньому тексті страх виступає не лише як емоційна реакція, а й як механізм соціального контролю, інструмент влади та фактор моральної рефлексії.

Український переклад роману С. Коллінз відтворює страх через розширений набір лексико-стилістичних засобів, метафоричних моделей та культурно зумовлених символів, що збагачує когнітивну репрезентацію концепту.

Порівняння з англomовним оригіналом показує, що українська версія прагне посилити емоційний ефект та культурну значущість страху, зберігаючи при цьому когнітивну структуру оригіналу.

Дослідження підтверджує актуальність когнітивно-семантичного підходу до аналізу емоційних концептів у художніх текстах та демонструє його ефективність для виявлення національно-культурних особливостей мовної картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mykhalechuk N., Bihunova S. The verbalization of the concept of “fear” in English and Ukrainian phraseological units. *Cognitive Studies*. 2019. № 19. P. 1–15. DOI: 10.11649/cs.2043
2. Орехова Л.І., Чаєнкова О.К. Лексико-семантичні особливості концепту СТРАХ (на матеріалі англійської, турецької та української мов). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2024. № 3. С. 135–140 DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/23>
3. Kravets O., Kravets L., Shpak N. Cognitive (conceptual) metaphor in the Ukrainian poetic discourse. *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2021. № 3. P. 1381–1394
4. Romanchuk O., Stetsenko M., Hnatenko L. Cognitive Linguistics: Disclosure of Cognitive Processes in Language Perception from an Analytical Perspective. *Frontiers in Linguistics Studies*. 2024. Vol. 6(2). P. 45–59 DOI 10.30564/fls.v6i3.6602
5. Yuhan S., Liu Y., Tang M. Cognitive Aspects of Translation: The Latest Research in Psycholinguistics and Cognitive Science. *Frontiers in Linguistics Studies*. 2024. Vol. 6(3). P. 22–34 DOI 10.30564/fls.v6i4.6775
6. Загородня Л. Когнітивний стиль тлумача як чинник вибору перекладацької стратегії у цільовому тесті (на прикладі англо-українських перекладів п'єси Б. Шоу «Пігмаліон»). *Мова*. 2024. № 3. С. 65–74. <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2024.2.03>
7. Газуда О. М. Концепт як ментальне утворення у когнітивній лінгвістиці. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 36(2). С. 22–24
8. Таценко Н. В. “Концепт” як ключове поняття когнітивної лінгвістики. *Вісник Сумського державного університету*. 2008. №1. С. 105–110
9. Бабко Н. М. Типи концептів та їх класифікація у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Актуальні проблеми філологічних наук : зб. тез студ. наук. конф., Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди*. 2024. С. 8–11
10. Павлюк Х. Символічне наповнення концепту «FEAR» у романі-антиутопії Вероніки Рот «Divergent». *Південний архів*. 2017. № 68. С. 110–113
11. Підгорна А.Б. Representation of the concept TOTALITARIANISM in George Orwell’s novel “1984”. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2013. № 83. С. 9–15 DOI 10.26565/2227-1864-2019-83-01
12. Попова Н. М. Чернова А. А. Понятійна основа лінгвокультурних концептів (на матеріалі іспанської мови). *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2013. № 30. С. 357–363
13. Collins S. *The Ballad of Songbirds and Snakes*. Scholastic Press, 2020. 425 p.
14. Коллінз С. Балада про співочих пташок і змій (пер. В. Морозова). Київ, 2020. URL: <https://uaobooks.co.ua/ebook/balada-pro-spivochih-ptashok-i-zmij/>

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 23.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025